

KUI PALJU MAKSIS KIRSIAED?

Lühikokkuvõte majandusteadlase Jelena Tširkova loengust „Parem tihane peos kui kurg taevas“

Tšehhovi „Kirsiaia“ kohta on ilmunud lugematul hulgal analüüse, kus kõneldakse kirsiaia kunstilisest, sümboolsest tähendusest, kuid 2015. aastal pidas mainekas Vene majandusteadlane ja õppejõud Jelena Tširkova avaliku loengu, milles lahkas Ranevskajale kuuluva mõisa olukorda, võimalusi ja kirsiaia müümise teemat majanduslikust vaatepunktist, kõrvutades näidendis mainitud andmeid toleaeagsel Venemaal kehtinud hindade ning laenu- ja ettevõtlistingimustega. Kohtumine toimus projekti InLiberty ja Jegor Gaidari fondi korraldatud loengusarja „Majandusteaduskond“ raames Volhanka-äärse mõisa konverentsikeskuses.

Jelena Tširkova loengu pealkirjaks on vanasõna, mis esineb erinevates variatsioonides väga paljudes keeltes. Kui eestlane ütleb „parem varblane peos kui tuvi katusel“, siis venelane kõrvutab tihast ja kurge, kelle suuruse vahe on veelgi silmatorkavam, rõhutades enamgi ütlemise pragmaatilist tähendust – mõistlik on olla vähenõudlik. Inglise kõnekäänd aga kõlab: „parem üks lind käes kui kaks põõsas“. Arvestades, et kahte lindu pole põõsast kinni püüda just ülemäära keeruline ning teisalt võib üks lind peost plehku panna, muudab see vahekorra märksa vähem dramaatiliseks. „Ja see on juba rohkem Ranevskaja valiku moodi, sest talle, nagu me näeme, ei olnud tema käes olev lind üldsegi garanteeritud, kaht kinni püüda aga oleks olnud üsna lihtne,“ väidab Tširkova. Miks siis ikkagi pani Tšehhov Ranevskaja tegelaskuju tegema just niisugust valikut nagu näidendis on kirjeldatud?

„Kirsiaia“ klassikalise, koolis õpitud tõlgendusviisi võtab Tširkova kokku järgnevalt: „Kirsiaed on Ranevskajale kallis kui meenutus lapsepõlvest ja noorusest, kodumaa sümbol, aadliseisuse sümbol. Ta ei taha aga mõista toimuvate muutuste kogu tõsidust. Ranevskaja ei usu, et ta võib oma kirsiaia ilma jääda. Sentimentalsetel kaalutlustel ei võta ta kuulda Lopahhini nõuandeid anda aed suvitajatele rendile. [---] Teose kangelannale näib, et kõik saab iseenesest korda, kuid Ranevskaja maailm variseb kokku. Aia saab Lopahhin, aga Ranevskaja, olles kaotanud mõisa ja oma kodumaa, sõidab tagasi Pariisi.“

„Mina ei ole nõus niisuguse vaatepunktiga, et Ranevskaja on lihtsalt rumal naine ja tema maailm varises kokku,“ jätkab Tširkova. „Ei, tema maailm ei varisenud kokku, veel mitte. Ma arvan, et see juhtub, kuid hiljem. [„Ranevskaja võib loota ainult sellele, et vaestemaja on Prantsusmaal parem kui Venemaal,“ lisab ta loengu lõpus.] Ja asi ei ole armastuses ilu vastu – seda on väga lihtne tõestada –, sest variant, mille tema valis, just viibki kirsiaia maharaiumiseni. Kui ta oleks tahtnud aeda säilitada, ei oleks ta seda teed läinud ning Tšehhov on sellest väga täpselt kirjutanud. Ta müüs mõisa maha nn pandioksjonil. [---] See on oksjon, mille korraldab pank. Mõis on panditud ning Ranevskaja ei suuda laenu tagasi maksta, kuid ta ei peagi seda tingimata tegema. Piisaks ka laenu teenindamisest, intresside maksmisest, tema

aga ei suuda sedagi. Nii panebki pank mõisa niinimetatud pandioksjonile. Seal pannakse välja aktivad, mille pank on saanud laenu tagamiseks. Ent oli ka teisi variante.“

Lopahhini repliigi järgi oleks kirsiaia all olevaid maid suvilakruntideks välja rentides võimalik suvitajatelt saada aastas vähemalt 25 rubla hektarilt. Näidendit analüüsidest võib aga väita, et Ranevskaja mõisale pidi kuuluma vähemasti tuhat hektarit maad.

Vana toapoiss Firss meenutab poole sajandi tagust aega, mil kirsse müüdi – kuivatatuna, hapendatuna, marineerituna, moosina – Moskvasse ja Harkovisse ning mõis teenis selle pealt suurt tulu. Toona ei olnud veel tekkinud üliintensiivset põllumajandust, polnud ka konkurentsi odavate Hiina toodetega. Niisiis oleks võinud jätkata kirsside kuivatamist ja moosi tootmist.

„Proovime arvutada, kui palju Ranevskaja oleks võinud teenida,“ jätkab Tširkova. „Mõis koosneb kirsiaia – see on tekstist teada – ja maadest jõe ääres, kuid aia pindala on teadmata. Kuna see on teadmata, siis lahendame vastupidise ülesande. Majanduses lahendatakse ülesandeid tihtipeale nii: vastakem õige teisele küsimusele – milline osa mõisa pindalast peab olema aia all, et Ranevskaja oleks saanud oma laenu teenindada? Arvutame selle välja. Ainus asi, mida me tekstist teame, on see, et aia all oli suurem osa mõisa maadest. See on kindel, sest kui Ranevskaja ära sõitis, hakkas Lopahhin otsemaid aeda maha raiuma. Kui seal, neil tuhandetel hektaritel oleks olnud tilluke aiake, siis miks seda üldse maha raiuda? Lopahhin oleks võinud anda suvilakruntideks vabad hektarid. Tähendab, suurem osa mõisast oli kirsiaia all.“

Kirsside turuhind näidendi kirjutamise hetkel on teadmata, kuid, kõrvutanud kartuli ja tomati hindu toonasel Moskva turul kartuli ja tomati hindadega tänapäeval ning võtnud arvesse, et kirsside müügihinna proportsioon nendega võrreldes võiks olla ligikaudu sama, oletab Tširkova, et kirsikilogramm võis turul maksta 30 kopikat. Otse mõisas, ilma transpordi- ja müügikulude ning jaehinnalisandita võis hinnaks tulla 10 kopikat kilo eest. Kui oletada, et kasvatamise, saagikoristamise ja töötlemise kulud moodustasid poole sellest summast, võinuks Ranevskaja teenida kasumit 5 kopikat kilogrammi kohta.

Teatmike järgi oli toona levinud kirsipuu sortide keskmine saagikus 10 kilo ühe puu kohta. Ühele hektarile on võimalik istutada 400 kirsipuud, niisiis oleks sealt olnud võimalik koristada neli tonni kirsse ja teenida nende eest 200 rubla kasumit. Tšehhov aga mainib näidendis ka, et aed annab saaki kord kahe aasta jooksul. Selleks, et teenida 25 000 rubla, sama summa, mille Ranevskaja võiks saada, kui rendiks oma maad suvilakruntideks, on vaja, et kirsipuude all oleks vähemalt 22% mõisa pindalast, see aga vastab igati näidendis kirjeldatule.

Edasi püüab Tširkova võrrandi abil välja arvutada, kui palju oleks Ranevskaja pidanud pangale intresse maksma, et mõis müüki ei läheks. Näidendi järgi oli oksjonil kolm asjaosalist – Gajev, kellel oli Jaroslavli vanatädi käest saadud 15 000 rubla, kaupmees Deriganov, kes pakkus kohe

30 000 üle võla, lüües Gajevi oksjonilt välja, ja Lopahhin, kes võitis lõpuks Deriganovit, pakkudes 90 000 rubla üle võla. Teades, et tol ajastul eksisteeris Venemaal praktiliselt üks suur pank – Riiklik Aadli Maapank –, mis andis laene 60–75 protsenti kinnisvara maksumusest, eeldab Tširkova, et võlg moodustas 70 protsenti mõisa turuhinnast.

Oletades, et mõis võis maksta 300 000 rubla, ja teades, et Lopahhin maksis 90 000 rubla üle võla, saame võlasummaks 210 000 rubla. Selles aga pidid sisalduma veel ka intressid, mille Ranevskaja oli maksmata jätnud – sel põhjusel ju mõis haamri alla läkski. „Tegelikult on meil olemas üsna täpne hinnang, ja seda ütles juba Tšehhov,“ väidab Tširkova. „On teada, et Jaroslavli vanatädi, kes saatis 15 000 rubla, saatis nii vähe, et sellega ei õnnestunud intresse ära maksta. Teisalt aga rääkis Lopahhin, et kui anda mõis kohe suvilakruntideks, oleks võimalik saada 25 000, millest jätkub intresside maksmiseks küllaga. Järelikult on meil intressid vahemikus 15 000–25 000. Seda teame näidendi tekstist. Teise võrrandi lahendamiseks oletame, et intresside summa on 20 000 rubla.“

Ajaloolistele andmetele tuginedes võtab Tširkova aluseks, et intressimäär oli 4–5 protsenti ning arvutab välja, et intressid peaksid moodustama võlasummast keskmiselt 12 000 rubla. Miks siis ei piisanud Jaroslavli vanatädi saadetud 15 000 rublast? See on siiski võimalik, kui arvestada, et Riiklikus Aadli Maapangas olid tingimused laostunud aadlikele väga soodsad. Osa intresse oli lubatud esialgu mitte maksta, nende tasumiseks anti ajapikendust.

Kui Ranevskaja oleks kasutanud Firsi või Lopahhini varianti, oleks ta pärast intresside tasumist teeninud vähemalt 13 000 rubla aastas. Tema aga valib teise variandi, mõisa müümise, ja saab 90 000 rubla korraka kätte. Miks?

„Need 90 000 on põhimõtteliselt teistsugune raha,“ selgitab Tširkova, „sest laenu ei ole, ta on võlad tagasi maksnud. Muide, kui ma näidendit lugesein, pani mind imestama Jaroslavli vanatädi loogika, kes saatis kõigest 15 000 rubla, kuigi võlga oli 210 000 ja veel intressid ning oodata oli konkurentsi oksjonil. Selles poleks nagu mingit loogikat. Aga on siiski, sest Jaroslavli vanatädi oli saatnud kirja, milles ta Ranevskaja sõnul teatas, et ta neid ei usalda. Ta avaldas soovi, et mõis kirjutataks tema nimele. 15 000 rubla oli see, mille ta oli valmis andma lisaks võlale. Seal on fraas „võla üleandmisega mulle“. Jaroslavli vanatädi tahtis mõisa vormistada enda nimele võla üleandmisega. Pank oleks tõenäoliselt nõustunud, sest on teada, et vanatädi oli väga rikas ehk hea reputatsiooniga laenuvõtja ning tal oleks võimaldatud seda teha. Kui Lopahhin andis 90 000 rubla üle võla, siis me tegelikult ei tea, kas ta andis kõik 300 000 või ainult 90 000 ja kirjutas võla samuti enda nimele. Seda tekstist ei selgu. See oleneb tema krediitvõimest.“

Kui palju oleks Ranevskaja teeninud, kui Lopahhin ei oleks oksjonile ilmunud ja omavahel oleksid võistelnud üksnes Gajev ja Deriganov? „Minu üliõpilased tõstavad mõnikord käe ja ütlevad, et siis oleks ta saanud 30 000 rubla üle võla,“ kõneleb Tširkova. „Mina ütlen siis neile,

et nad on kehvad ökonomistid, sest toimib konkurents. Kui Lopahhinit poleks välja ilmunud, ei oleks Deriganov hakanud kohe 30 000 pakkuma. Sellega hirmutas ta Lopahhinit. Ma ei tea, milline oli oksjonil pakkumise samm, aga ta oleks andnud veidi rohkem, kui oleks suutnud anda Gajev. Kui pakkumise samm oli näiteks 5000, siis oleks ta andnud 20 000 rubla, sest Gajev oleks siis kohe konkurentsist välja langenud.“

Niisiis oleks Ranevskaja võinud saada märksa vähem. Veel enam, kui Jaroslavli vanatädi ei oleks raha saatnud ja oksjoni alghind oleks näiteks olnud võlasummast väiksem, oleks ta võinud isegi pärast mõisa kaotust pangale ikka veel võlgu jääda, väidab Tširkova.

Kuid mida tähendavad kõik need summad tänapäeva kontekstis? Tširkova toob esile statistika aastast 1890 – arst maakonnahaiglas sai palka 80 rubla kuus, õpetaja 80–100, postijaama ülem 150–300, polkovnik 320, kindral 500–750 ja minister 1500 rubla. Kui Ranevskaja oleks pannud oksjonilt saadud 90 000 rubla panka, oleks ta teeninud selle pealt intresse neli protsenti ehk 3600 rubla aastas, mis tähendab 300 rubla kuus.

Tširkova esitab ka põhjaliku nägemuse, kuidas Ranevskaja oleks saanud nutikalt tegutsedes, olgu siis kirsse müües või krunte välja rentides või osakaupa müües, mõisa laostumisest päästa. Tuues võrdlusi Tolstoi „Anna Kareninaga“, spekulereib Tširkova, et 25 rubla hektarilt on hulgihind, millega Lopahhin oleks ise olnud nõus krundid rendile võtma, et neid hiljem tasapisi vaheltkasuga edasi rentida – olukord vajas kiiret lahendust, sest Ranevskaja saabus kodumaale aprillis, oksjon oli aga määratud juba 22. augustiks. Arvestades ka seda, et moonide kasvatamisega teenis Lopahhin näidendi tekstile tuginedes puhaskasu 40 rubla hektarilt, on tõenäoline, et tegelik tulu kruntide rentimiselt – kui Ranevskaja oleks tegelenud sellega ise, ilma vahendajata – oleks võinud olla pigem 50, mitte 25 rubla. Kuid miks Ranevskaja seda kõike ei teinud?

Tširkova pakub oma järelduse: „Millega on seletatav Ranevskaja valik? Kõik mäletavad, et tegelikult tahtis ta kogu raha korruga. Miks? Aga seepärast, et tal oli vaja sõita Pariisi „äsa pärast“. Seal ootas teda armuke. Mis armuke see niisugune oli? Ta oli tõenäoliselt Prantsusmaal kanda kinnitanud venelane. Tollal, kui Ranevskaja Venemaalt ära sõitis, oli tal armuromaan (armuromaan pärast mehe surma, tuleb täpsustada) ning tema armuke sõitis talle järele. Ta laostas Ranevskaja. Viimasel oli, nagu ta ise ütleb, „suvila“ (meie ütleksime „villa“) Mentoni lähedal. Menton aga asub Rivas, mis on väga kallis koht. „Suvila“ läks võlgade katteks haamri alla ning armuke pettis talt kogu raha välja, nagu Ranevskaja ütles, „tegi tühjaks“. Ta kaebab, et hiljem jättis mees ta maha, läks teise juurde. Kui ta oli aga ka teise naise raha läbi löönud (või ei olnud teisel piisavalt raha), hakkas kirjutama talle tõsiseid kirju: „Tule tagasi, armastan, mõtlesin ümber, saatan ajas segadusse, mul ei olnud õigus.“ Ja Ranevskaja ühesõnaga sülitas mõisa peale. Ta oli ju äsja saanud telegrammi, milles mees kutsus teda Pariisi. Seepärast vajas ta kogu summat korruga, ta tahtis mehega uuesti kokku saada ning tal oli vaja raha, et oma alfonsit ülal pidada.

Tuleb välja, et Ranevskaja tegi oma valiku teadlikult. Tegelikult ta mõistis, mida tegi. Ta lihtsalt ei tahtnud tõenäoliselt jagada oma argumente Lopahhiniga ning seepärast tõrjus tagasi kõik tema ettepanekud. Bunini arvates, kellele „Kirsiaed“ üldsegi ei meeldinud, oli näidendis täiesti ebatõenäoline asjaolu, et Lopahhin käskis tulutoovad puud maha raiuda sellise tobeda kannatamatusega, mis ei lasknud nende endisel omanikul isegi kodust ära sõita. Tema sõnul oli vaja hakata aeda nii rutakalt maha raiuma ilmselt seepärast, et Tšehhov tahtis anda Kunstiteatri vaatajatele võimaluse kuulda kirveste paukumist. Nii on kirjutanud Bunin. Mina arvan, et on vähemalt kaks muud seletust. Esiteks. Lopahhin sümboliseerib näidendis majanduslikku ratsionalismi ning ta tahtis, et Ranevskaja kuuleks kirveste paukumist. See oli sõnatu etteheide. Minu teine seletus on aga järgmine: Lopahhinil polnud kavatsustki kõiki maid suvilateks müüa, kuid moonid olid kirssidest tulusamad. Ta raius kirsipuud maha selleks, et külvata nende asemele moonid.“